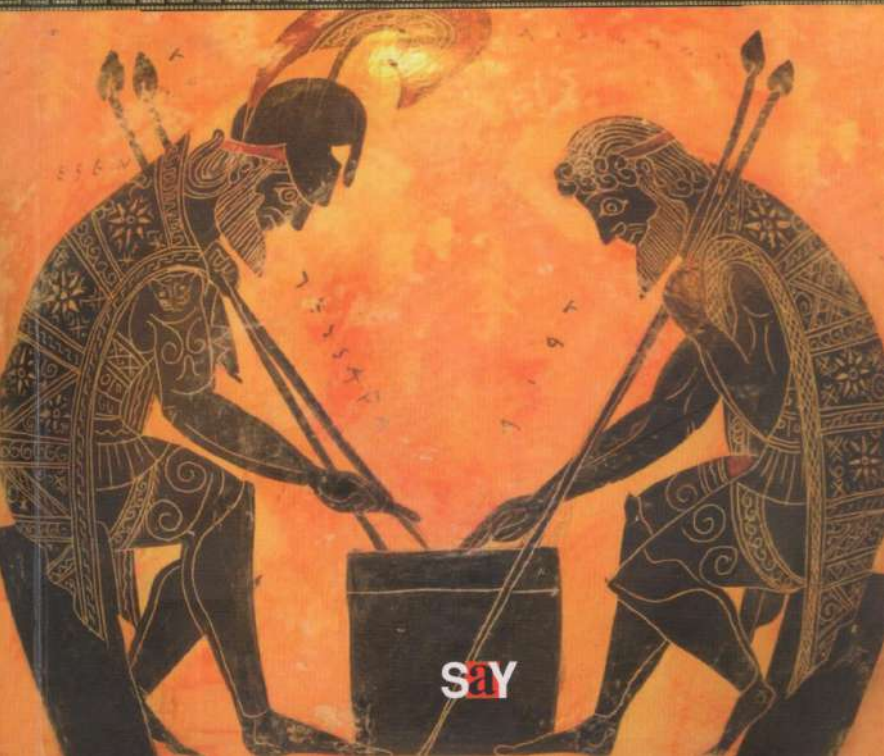
Bütün Yapıtları - 6

PLATON

KÜÇÜK HİPPİAS

Eski Yunancadan Çeviren: Furkan Akderin

SAY

PLATON

KÜÇÜK HİPPİAS

Bütün Yapıtları - 6

Say Yayınları
Platon / Bütün Yapıtları 6

Küçük Hippias / Platon
Özgün Adı: ΙΠΠίασ ἐλάσσων

ISBN 978-605-02-0019-5
Sertifika No: 10962

Yayın Hakları © Say Yayınları
Bu eserin tüm hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmaksızın kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Yayın Yönetmeni: Aslı Kurtsoy Hısım
Eski Yunancadan Çeviren: Furkan Akderin
Yayıma Hazırlayan: Ahmet Cevizci
Sayfa Düzeni: Tülay Malkoç
Kapak Tasarımı: Özlem Sarıcı

Baskı: Kurtiş Matbaası
Topkapı / İstanbul
Tel: (0212) 613 68 94

1. Baskı: Say Yayınları, 2011

Say Yayınları
Ankara Cad. 22 / 12 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Telefon: (0212) 512 21 58 • Faks: (0212) 512 50 80
www.sayyayincilik.com • e-posta: say@sayyayincilik.com

Genel Dağıtım: Say Dağıtım Ltd. Şti.
Ankara Cad. 22 / 4 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Telefon: (0212) 528 17 54 • Faks: (0212) 512 50 80
e-posta: dagitim@saykitap.com • online satış: www.saykitap.com

PLATON

KÜÇÜK HİPPİAS

Bütün Yapıtları - 6

Eski Yunancadan Çeviren:
Furkan Akderin

Yayıma Hazırlayan:
Ahmet Cevizci

say

İÇİNDEKİLER

Platon: Hayatı ve Eserleri 7
Küçük Hippias Önsöz 19
Küçük Hippias 29
Kaynaklar 55

PLATON
HAYATI ve ESERLERİ

Ahmet Cevizci

Platon, düşünce tarihinin hiç kuşku yok ki en önemli ve etkili filozoflarından biridir. 20. yüzyılın en önde gelen filozof ve matematikçilerinden biri olan A. N. Whitehead, "bütün bir felsefe tarihinin Platon'a düşülmüş dipnotlardan ibaret bir süreç olarak okunması gerektiğini" ileri sürerken, aslında bu etki ve öneme işaret ediyordu.

Gerçekten de Platon, başka her şey bir yana felsefenin kurumsallaşmasına, felsefenin gelişimi açısından vazgeçilmez bir şey olan yazılı geleneğin oluşmasına yaptığı katkı açısından önem taşır; Aristoteles gibi büyük bir filozofun hocası veya Aristoteles gibi bir filozofu ortaya çıkaracak olan geleneğin kurucusu olmak bakımından önem arz eder. Platon, iki dünyalı metafiziğiyle bütün bir Ortaçağ düşüncesini belirleyecek olan öte dünyacı ya da idealist felsefe geleneğinin başlatıcısı olmak, Hıristiyan Ortaçağ felsefesine en azından Aziz Augustinus, İslam düşüncesine de en azından Fârâbî üzerinden etki etmek bakımından ayrıca önemlidir. Platon, düşünce tarihi boyunca ele alınacak tüm problemleri yüzlerce yıl öncesinden ele almış ve düşünce tarihinin ilk büyük felsefi sistemini inşa etmiştir.

HAYATI

Platon, 427 yılında, Atina'da soylu bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmişti. Sadece annesi tarafından değil, babası tarafından da Atina'nın en soylu ailelerinden birine mensuptu; nitekim babasının soyu Kodros'a, annesinin soyu Solon'a kadar gidiyordu. Anne tarafından Otuzlar Cuntası'nın önemli isimlerinden olan Kharmides ve Kritias'ın akrabasıydı. Bundan dolayı, çocukluğu ve gençliği aristokratik bir ortamda, edebiyat ve felsefeye dönük ilginin gelenekselleşmiş olduğu bir çevrede geçmişti.[1] Grek aristokrasisinin gelenek ve normlarına göre yetiştirilen Platon, askerlik görevini, yine zengin bir ailenin çocuğu olması dolayısıyla, muhtemelen süvari birliğinde yapmıştı.

Yine Grek aristokrasisinin geleneklerine göre jimnastikle de uğraşmış olan Platon'un gerçek adı, büyükbabasının isminden dolayı Aristokles'ti. Göğsünün genişliğinden dolayı Platon lakabını almıştı. Diogenes Laertios'un belirttiğine göre, gençliğinde lirik ve dramatik şiirler yazmış ve bir ozan olmayı istemiş olan Platon, bu türden bütün eserlerini ve tragedyalarını, Sokrates ile tanıştıktan sonra yakmıştır.[2] Sokrates'in öğrencisinin şairlerin sözde bilgisi veya bozuk politikacıların demagojisiyle yetinmesi mümkün görünmüyordu. Platon, yine Sokrates'le tanışmadan önce doğa felsefesiyle meşgul olmuş, doğa filozoflarının eserlerini incelemenin yanında, Herakleitosçu Kratylos'un öğrencisi olmuştu. Yakınlarının teşvik ve telkinlerine rağmen, politik kariyerinden olduğu kadar, tragedya yazarlığı ve doğa felsefesi araştırmalarından da vazgeçmesini temin eden şey, hep aynı neden, yani onun Sokrates'le tanışması olmuştur. Sokrates ile kurduğu yakın münasebet, onu sade-

1 Zeller, E. *Grek Felsefesi Tarihi*, Çev. A. Aydoğan, Say Yayınları, 2004, İstanbul, s. 164.

2 Diogenes Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, Çev. C. Şentuna, III 5, YKY, İstanbul, 2002.

ce doğa felsefesinin değil, tragedya ve politikanın da çürük zemininden uzaklaştıran en önemli etken olmuştur.

Platon, Atina'nın gücünün ve ihtişamının dorukta olduğu döneme tanıklık edememişti; ama Perikles demokrasisinde, politik gerileme ve moral çöküntünün tohumlarını bütün açıklığıyla gözlemledi. Makedonya kralı Philippos'un Yunan kent devletine nihai darbeyi indirdiği tarihten on yıl önce ölmüştü. Hayatının akışını değiştiren birinci olay Sokrates'le tanışması olduysa, ikincisi söz konusu koşullar altında hocasının başına gelenler oldu. *Mektuplar*'da özellikle de *Yedinci Mektup*'ta cunta idaresi sırasında Atina'nın yaşadığı tarihsel olayları anlatan Platon, cunta üyelerinin başlangıçta beyan etmiş oldukları niyetlere sadık kalacaklarını ve devleti adalet yoluna sokacaklarını düşündüğünü, fakat diktatörlüğün sonuçlarına ve tiranların "eski dostlarından birine, gelmiş geçmiş en adil insana" reva gördükleri muameleye tanık olunca, ne kadar büyük bir hayal kırıklığı yaşadığını ifade eder.[3] Bir süre sonra demokrasi yeniden tesis olunca, demokratik idarenin başlangıçtaki dikkati ve özeni karşısında yeniden umutlanan Platon'un son umutlarını da Sokrates'e verilen ölüm cezasının infazı tüketmiştir. Platon işte bu dönemde, politik krize bildik reformlar yoluyla bir çözüm bulunamayacağına, hasta ve aciz devlete anayasa ya da rejim değişikliğinden ibaret bir ıslah teşebbüsünün en küçük bir yararının olamayacağına kanaat getirdi. Çağdaş politikada mevcudiyetini tespit ettiği iki büyük kusurun, Yunan uygarlığının daha önceki dönemlerde yükselişinde etkili olan demokrasinin sonunu hazırlamasının kaçınılmaz olduğunu düşünmesine yol açtı. Her şeyden önce, bilgi kılıfı altında ortaya çıkan cehaletin demokraside uzman ve profesyonelin değil, vasat ve amatör olanın hâkim olmasıyla sonuçlandığını savunan Platon açısından demokrasi,

3 Platon, Mektuplar 324b.

Atina'da sadece cahilin hatalı yönetme hakkı anlamına geliyordu.

Platon'un çağdaş politikada teşhis ettiği ikinci büyük kusur, devletin kurum ve hizmetlerinin kendi bencil çıkarlarının peşinde koşanlar tarafından doldurulmasına yol açan azgın bireycilik ruhuydu. Özel olarak oligarşinin kendine özgü yanlışını veya olumsuzluğunu ifade eden söz konusu bireycilik, ona göre, her kent devletinin zengin ve fakir, tahakküm edenler ve bastırılanlar olarak ikiye bölünmesiyle sonuçlanmıştı. Toplumu ve devleti düşman kamplara bölen bu durum ve olumsuzluğun temelinde ise, politikaya da sirayet eden madde ya da para aşkı vardı. Demokrasiye özgü cehalet ya da amatörlük ile oligarşinin olduğu kadar demokrasinin de bir özelliği olan politik çıkarcılık ve bireycilik, onun gelecekte hedef alacağı düşmanlar olarak Platon'un bilincine, işte bu dönemde yerleşmiş olmalıdır.

Antik kaynakların bildirdiğine göre, Sokrates'in infazının ardından Platon diğer Sokratesçilerle birlikte, muhtemelen güvenlik nedeniyle, Megaralı Eukleides'in yanına sığınır.[4] Sonraki on iki yıl boyunca, büyük ölçüde Sokratik diye nitelediğimiz ilk dönem diyaloglarını yazar ve bu arada, gözlem ve deneyim yoluyla görgüsünü artırma ve düşüncesini derinleştirme yönünde kimi teşebbüslerde bulunarak seyahat eder. Gittiği ilk yer matematik bilgisini geliştirmesine imkân sağlayan, daha sonra *Devlet*'te savunacağı genel veya sınıflar arası bir iş bölümü ilkesini öğrendiği "kadim harikalar diyarı" Mısır'dır. İkinci yer ise meşhur matematikçi Theodoros ve Tarentumlu bilumum Pythagorasçılarla tanışmasını sağlayan İtalya'dır. Burada Philolaos ve ona bilim, felsefe ve politikanın ideal bir sentezine erişme yönünde önemli açılımlar sağlayan Arkhytas'la tanışan Platon, özellikle Arkhytas'ın aracı-

4 Diogenes Laertios, *a. g. e.*, III 6.

lığıyla I. Dionysios'un sarayına takdim edilir. Muhtemelen prens üzerinde tesis edeceği nüfuzdan faydalanarak, bu dönemde, politik fikirlerini önemli ölçüde hayata geçirmeyi ümit etmişti. Sadece I. Dionysios ile değil, prensin karısının kardeşi Dion ile kurduğu ilişkiye de dayanarak bu yönde iki ayrı girişimde bulundu. Özellikle II. Dionysios üzerinde uygulamaya çalıştığı filozof-kral tipi, mutlak bir başarısızlıkla sonuçlandı. İdealist bir ahlakçı filozof ile hırslı bir aksiyon adamının bir araya gelmesi daha baştan imkânsız gibi görünmesine rağmen, yılmayan Platon'un bütün denemeleri başarısızlıkla sonlandı ve en nihayetinde hayatı tehlikeye girdi. Böyle bir Sicilya seyahati dönüşünde, Atina ile savaş halindeki Aigina'da karaya çıkan filozof, burada esir alınarak satılmak üzere köle pazarına çıkarıldı. Tam bir rastlantı eseri olarak, dostlarından birinin –bazı kaynaklara göre Elisli Phaidon'un, bazı kaynaklara göre Pythagorasçı Arkhytas'ın– fidyesini ödemesi sayesinde özgürlüğüne kavuşan Platon'un, bundan sonra bu türden tehlikelerden uzak durmaya karar verdiği, politikayla sadece teorik düzeyde ilgilenmeyi seçtiği söylenebilir.

Platon, geri ödemeye kalkıştığı fidye parasını Arkhytas veya Phaidon'un kabul etmemesi üzerine, bu parayla meşhur Yunan kahramanı Akademos'un sığınağı ya da mezarının hemen yanı başındaki bahçeyi satın alarak *Akademi*'yi kurdu. İşte burası, en azından Avrupa'nın ilk büyük eğitim ve araştırma merkezi olmuştur. Hukuki bir statü kazanabilmek için dini bir cemaat olarak organize olan ve yıkıldığı MS 529 yılına kadar Platonculuğun merkezi olma işlevi gören okula, Platon zamanının bütün önemli bilimadamı ve filozoflarını toplamıştı. Matematik, astronomi, doğa bilimleri, retorik, mantık, politika ve metafiziğin belli başlı araştırma konuları ya da alanları olduğu okulda, felsefeye yaklaşım tarzı daha ziyade geometri yoluyla ger-

çekleşen matematiksel bir yaklaşımdı. Nitekim Bizanslı bir dil âliminin belirttiğine göre, Akademi'nin kapısına "Geometri bilmeyen buradan içeri giremez!" diye yazdırmıştı.

Onun Akademi'sinin durumu ve felsefeye yaklaşımı, İsokrates'in ondan kısa süre önce kurulmuş olan okuluyla kıyaslandığı zaman daha iyi anlaşılabilir. Platon gibi fiili ya da gündelik politikadan, politik hayattan uzak duran ve okulunda Yunan dünyasının ihtiyaç duyduğu politik danışmanları yetiştirmeyi amaçlayan İsokrates Protagoras ve Gorgias gibi yaşlı Sofistlerin öğrencisi olmuştu.[5] İsokrates kesin bilginin imkânsız olduğu inancından hareketle, retorik sanatına ağırlık vermişti. Bu yüzden felsefeyi pratik bir konu olarak değerlendiren ve beşeri kültürün bir ürünü olarak gören İsokrates, insanın dünyasının, dilin (*logos*) kültürel ve moral değerleri aktarmasından ve bütün eylemlerin özde linguistik birer edim olmasından dolayı, gerçekte dilin dünyası olduğu inancıyla, ruhu eğitmek ve insana politik meclislerde güzel konuşabilme yeteneği kazandırmak istiyordu. Bu açıdan bakıldığında, İsokrates retoriğe dayalı bir eğitim idealini temsil etmekteydi.

Platon ise hiç kuşku yok ki felsefi bir eğitim idealinin temsilcisi oldu. Fakat bilimsel çalışmalara yaptığı tüm vurguya rağmen, Platon'un eğitiminin ve okulunun nihai ve en yüksek amacı, etiko-politik bir amaçtı. Yunanistan'ın hemen bütün filozofları gibi, o da, eylemle sonuçlanacak, belli bir eyleme vücut verecek bilgiyi aktarmak ve bir hayat tarzı kazandıracak veya doğru ve ahlaki bir hayat için güçlü ilhamlar verecek felsefeyi öğretmek istiyordu. Onun felsefesi her şeyden önce ruhun dönüşümünü, ikinci olarak da insanlığın hizmetinde olmayı amaçlayan bir felsefeydi. Platon'a göre, söz konusu dönüşüm bir tür duygu yoğunluğuyla aniden gerçekleşecek bir şey olmayıp,

5 Bkz., Coplestone, F. *A History of Greek Philosophy*, Burns Oates and Washbourne Ltd., London, 5th edit., s. 130.

gözün bilim eğitimi yoluyla ışığa yavaş yavaş çevrilmesinden meydana gelmekteydi. İşte bu noktada İsokrates'ten tamamen ayrılan Platon, bununla birlikte, Akademi'nin gerçekleştireceği hizmet konusunda İsokrates'le aynı şeyi düşünüyordu. Başka bir deyişle, gerek Platon gerekse İsokrates felsefi görüşleri bakımından farklılık gösterseler dahi, onun kültüre vurgu yaptığı yerde Platon bilime önem vermiş ve onun bir retorik eğitimi vermeye çalıştığı yerde Platon bilim eğitimi vermeye çalışmış olsa da, pratikte aynı amacı, Yunan kent devletinde kötü giden her şeyi yoluna koyma amacını paylaşıyorlardı. Her ikisi de monarşinin yanında olan bu iki adam, ideallerini hayata geçirecek yöneticiyi bulmaya çalışmaktaydı.

Platon'un amacı, hukuk ya da retorik yoluyla değil, iyi eğitilmiş aklıyla yönetecek filozof-kralı eğitmekti. Akademi, devlet adamları ve yasa koyucular ortaya çıkaracak, bilim ve felsefe temelli politika eğitimi veren bir kurumdu. Platon, burada yetiştirdiği öğrencilerini, başka devletlere resmi ve politik görevler için gönderdi. Özetle, Akademi, Helenistik dönemin sonuna kadar Yunan dünyasına hukuki ve politik bakımdan şekil vermeye çalışan en önemli merkez oldu.[6]

ESERLERİ

Platon, sadece düşünce tarihinin ilk büyük sistem kurucularından biri olan büyük ve önemli bir filozof değildir; o aynı zamanda İlkçağdan, tüm eserleri günümüze erişmiş olan ilk filozoftur. Platon öldüğü 347 yılına kadar Akademi'de gerçekleştirmiş olduğu eğitim ve araştırma faaliyeti dışında, geniş kesimler için birtakım eserler yaz-

6 Taylor, A. E. *Plato, The Man and His Work*, London, Methuen, 7th ed. 1977, s. 5.

mıştır. Başka bir deyişle, Akademi'de ele alınan konular, öğretilen dersler kurumun kalın duvarları içinde kalırken, Platon dışarıdaki insanlar için de birtakım popüler eserler kaleme almıştır. Platon, muhtemelen Sokrates'in ölümünden hemen sonra yazmaya başlamış ve diyalog tarzında otuz kadar eser vermiştir. İmparator Tiberius'un sarayından olan astrolog Thrasyllos'a atfedilen bir yönteme göre, diyaloglar gelenekte veya o zamanlar, yayımlanış sırası itibariyle dörtlüler halinde sınıflanırmış.[7] İlkçağda yapılan söz konusu sınıflamalar dışında, diyalogların 19. yüzyıldan itibaren yeni baştan ele alınıp, birtakım ölçütlere göre tekrar sınıflandırıldıkları söylenebilir. 19. yüzyıldan başlayarak, özellikle Almanlar ve bu arada İngilizler ve Fransızlar tarafından gerçekleştirilen filolojik ve felsefi araştırmalarda dört ölçüt temel alınmıştır: Dışsal, içsel, edebi ölçütlerle stilometri.

Dışsal ölçütler temel alındığında, antik kaynaklardan örneğin Aristoteles'ten, Numenius'tan, Sextus Empirikus'tan Platon'a yapılan atıflarla, diyaloglarda gördüğümüz birtakım çağdaş kişi ve olaylara yapılan göndermeler, diyalogların birbirlerine yaptıkları referanslar titizlikle incelenmiş ve Sokrates'in mahkûmiyeti ve ölümü, filozofun İtalya seyahatleri, Akademi'nin kuruluşu gibi, Platon'un hayatında önemli yer tutan değişik olaylar göz önüne alınmıştır. Buna karşılık diyaloglarda ortaya konan öğretilerin belirlediği içsel ölçütler söz konusu olduğunda, Platon yorumcuları Platon'un etik, eğitim, politika, metafizik, psikoloji, mantık, epistemoloji ve diyalektik konularındaki görüşleriyle, onun düşüncelerinin bu konularda geçirdiği değişimleri analize tabi tutmuşlardır.

Diyalogların kronolojisini belirlemede edebi ölçütleri ön plana çıkartan üçüncü tür araştırmalar ise eserlerin edebi kalite ve değerini, Platon'un diyaloglarda kullan-

7 Diogenes Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, III 56-62.

dığı diyalog ve yazım tekniğini göz önüne almışlardır. Buna göre, basit bir üslup ve diyaloğun sanatsal değeri yüksek olmayan yapısının, bununla çelişecek başka bir ölçüt olmadıkça, Platon'un gençlik diyaloglarını yansıttığı savunulurken, filozofun kariyerinde ilerledikçe, diyalogların yapısının, üslubunun ve kullanılan diyalog tekniğinin de geliştiği ve olgunlaştığı düşünülmüştür.

Stilometri olarak bilinen dördüncü ölçüte gelince, Platon'un kullandığı terimler ve düşüncelerini ifade ediş tarzı, linguistik testlerle sıkı bir analize tabi tutulmuştur. Farklı ölçütlerin ve çok ayrıntılı stilometrik ve linguistik tekniklerin kullanıldığı bu incelemeler sonucunda, Platon'un diyalogları, hemen bütün Platon yorumcuları arasında tam bir fikir birliğiyle, gençlik, olgunluk ve yaşlılık olmak üzere üç döneme ayrılır.

Bu sınıflamaya göre; **(i)** gençlik diyalogları *Sokrates'in Savunması*, *Kriton*, *Euthyphron*, *Lakhes*, *İon*, *Protagoras*, *Kharmides*, *Gorgias*, *Küçük Hippias*, *Büyük Hippias* ve *Lysis*'ten meydana gelir. **(ii)** Olgunluk eserleri *Devlet*, *Şölen*, *Phaedros*, *Euthydemos*, *Meneksenos*, *Kratylos* adlı diyaloglardan oluşur. İki önemli diyalog, yani *Menon* ve *Phaidon* gençlik dönemi diyaloglarıyla söz konusu olgunluk diyalogları arasında bir köprü oluşturmaktadır. **(iii)** Yaşlılık dönemi diyalogları arasında ise *Parmenides*, *Theaetetos*, *Sofist*, *Devlet Adamı*, *Timaios*, *Kritias*, *Philebos*, *Yasalar* ve *Mektuplar* yer almaktadır.

Biçim açısından değerlendirildiğinde, ilk dönem diyaloglarının, Sokrates tarafından *Savunma*'da belirtilen çürütme, sorgulama misyonu ekseninde gelişen bir erdemlilik çerçevesi içinde hayli dramatik bir yapı sergilediklerini söylemek doğru olur. Bu diyaloglar çözümsüzlükle sonuçlanan aporetik eserlerdir. Başka bir deyişle, gençlik diyalogları, Sokrates'in belirli bir ahlaki erdemle ilgili olarak başlattığı tartışma üzerinde, somut bir sonuca ulaşmadan

gelişen eserlerdir. Bu eserlerde Platon'un gözettiği amaç, tanıdığı ve bildiği kadarıyla Sokrates'in karakterini, kişiliğini ve felsefi faaliyetini tanıtıp, ölümsüzleştirmektir. Bu yüzden bu gençlik diyalogları, "Sokratik Diyaloglar" olarak geçer.

Olgunluk dönemi diyalogları çok daha az dramatik olup, Sokratik diyalogların eğretiliğinin ve negatif tutumunun epey uzağına düşerler. Burada da, aynen ilk dönem diyaloglarında olduğu gibi, Sokrates yine başkonuşmacı ya da tartışmacıdır. Fakat gençlik diyaloglarının tersine, ilk kez birtakım pozitif öğretiler öne sürülür. Bu diyaloglarda felsefi içerik genellikle Sokrates ya da güçlü bir otoritesi olan başka bir uzman tarafından ortaya konur.

Yaşlılık dönemi diyaloglarına gelindiğinde, Sokrates'in rolü azaldığı gibi, diyaloğun dramatik karakteri tümden kaybolur. Sokrates sadece *Philebos* ve *Theaetetos*'ta başkonuşmacıdır, diğer diyaloglarda Platon'un başsözcüsü değildir, *Yasalar*'da ise hiç görünmez. Yine son dönem diyaloglarında, sonradan zoraki bir biçimde diyaloğa dönüştürülmüş olduğu sanılan, uzun sunum ya da serimlerin belirleyici olmaya başladığı deneme formu ağır basar.

Diyaloglar içerik bakımından değerlendirildiklerinde, Sokratik diyalogların ahlaki problemler üzerinde yoğunlaştıkları, çeşitli moral problemlerin doğasını ele aldıkları söylenebilir. Örneğin *Euthyphron*'da "dindarlığın", *Lakhes*'te "cesaret"in, *Kharmides*'te "ölçülülüğün" ya da "özdenetim"in, *Lysis*'te "dostluğun", *Hippias*'ta "güzelliğin", *Menon*'da "erdemin" ne olduğu tartışılır. Moral bilgi ve ahlaki erdemlere dönük bu ilgi, orta dönem diyaloglarında da devam etmekle birlikte, Platon'un bu eserleri yazdığı sıralarda ilgisinin teknik anlamda daha soyut ve felsefi konulara kaydığı görülür. Zira bu diyaloglarda metafiziksel

ve epistemolojik meselelere daha büyük bir ağırlık verilir, onlara daha güçlü bir biçimde vurgu yapılır.

Gençlik diyaloglarıyla olgunluk dönemi diyalogları arasındaki en çarpıcı farklılık, İdealar kuramından oluşur. Platon kariyerinin bu döneminde, yine İdealar kuramıyla ilişki içinde, Pythagorasçıların bazı felsefi öğretilerini gündeme getirir. Başka bir deyişle, Platon olgunluk dönemi diyaloglarında, İdealar kuramının metafiziksel, etik, epistemolojik ve mantıksal boyutlarını, antropolojisi ve politika anlayışıyla ilişki içinde gözler önüne serer.

Yaşlılık diyaloglarına gelince... Özellikle *Parmenides*'ten başlayarak, İdealar kuramının genel çerçevesi içinde, Platonik düşüncenin, sonradan *Theaetetos* ile *Sofist*'te bilgi ve dil kuramı, *Philebos*'ta etik, *Devlet Adamı* ve *Yasalar*'da politik bakımdan geliştirilen yeni bir doğrultusu söz konusu olur.

ÖNSÖZ

KÜÇÜK HİPPİAS

Küçük Hippias, Platon'un Sokratik diyalogları arasında yer alır. Söz konusu Sokratik diyaloglar, Platon'un kendi görüşlerini ortaya koyduğu olgunluk ve yaşlılık diyaloglarından önce, hocası Sokrates'i tanıtmak amacıyla kaleme almış olduğu gençlik diyaloglarıdır. Yazın tekniği açısından kendine özgü bir canlılığı ve üslubu olan bu diyaloglarda Platon, yazılı söze pek değer vermeyen, bu yüzden hiçbir düşüncesini kâğıda dökmemiş olan Sokrates'in, yaşadığı dönemde savunmuş olduğu fikirleri, tezleri ve ahlaki konularda çeşitli kesimlerden insanlarla yaptığı tartışmaları aktarır ve onun bu tartışmalarda uyguladığı yöntemi tanıtır.

Eserin Sahiciliği

Küçük Hippias'ta söz konusu Sokratik tartışma yöntemi bütün unsurlarıyla ortaya konur. Bununla birlikte, eserde ortaya konan ve Sokrates tarafından hiçbir zaman savunulmamış, hatta sözgelimi *Kriton*'da tam aksi savunulmuş olan bir tez, diyaloğun otantisitesiyle ilgili ciddi kuşkulara yol açmıştır. Bir tür gizleme yanlışını cisimleştiren söz konusu tez ya da argüman, iki adımlı bir akıl yürütmeden oluşur. Buna göre,

herhangi bir konuda bilerek yalan söyleyebilen bir kimsenin o konuyu derinlemesine bilmesi, dolayısıyla hakikati söyleyebilecek durumda olması gerektiğini bildiren argüman ya da tez, bilerek yalan söyleyenin bilmeden yalan söyleyenden daha üstün olduğu sonucuna varır. İşte bu sonuç, hayatı boyunca erdemi bilgelikle özdeşleştirmiş ve hiç kimsenin bilerek kötülük yapmayacağını savunmuş olan Sokrates'in gerçek görüşleriyle çeliştiği için, Platon yorumcularından bazıları 19. yüzyıldan itibaren diyaloğun Platon tarafından yazılmış bir diyalog olmasının imkânsız olduğunu savunmuşlardır. Antik kaynakların hemen tamamında Platon tarafından kaleme alınmış bir eser olarak gösterilen *Küçük Hippias*'ın otantisitesiyle ilgili en sağlam delil, Platon'un öğrencisi olan Aristoteles'in *Metafizik* adlı kitabında, eserdeki argümanı ele alırken, ona Platon tarafından yazılmış bir eser olarak gönderme yapmasıdır.[1]

Eserin Kaleme Alınış Tarihi

Antik kaynakların sağladığı delillere ek olarak son dönemde yapılmış olan stilometrik çalışmalar, diyaloğun Platon'a ait bir eser olmayabileceğiyle ilgili tüm kuşkuları ortadan kaldırmıştır. Başka bir deyişle, *Küçük Hippias*'ın Platonik külliyatta yer alan eserlerden biri olduğu konusunda, Platon yorumcuları arasında bugün tam bir mutabakat bulunmaktadır. Tam bir mutabakatın söz konusu olduğu hususlardan bir diğeri de, diyaloğun Platon tarafından kaleme alınmış ilk eserlerden biri olduğu hususudur. Nitekim, örneğin W. K. C Guthrie, diyaloğun Sokrates'in ölümünden hemen sonra kaleme alındığını öne sürer.[2]

1 Aristoteles, *Metafizik* 1025a 6 (çev. A. Arslan), Sosyal Yayınları, İstanbul, 1996.

2 Bkz., W. K. C Guthrie, *A History of Greek Philosophy*, vol. IV, *Plato: The Man and His Dialogues: Earlier Period*, Cambridge University Press, Cambridge, 1975, s. 191-192.

Karakterler

Eserde isimleri geçen üç kişi olmakla birlikte, diyalog esas itibariyle iki kişi arasında geçer. Bunlardan biri, diyaloğu ve burada geçen felsefi tartışmayı başından sonuna yönlendiren ve anlaşıldığına göre, bizlere Sofistliğin gerçek mahiyeti konusunda ders vermek isteyen Sokrates'tir. Eserde Sokratik tartışmanın bütün unsurlarını kusursuzca sergileyen, kendisine özgü bütün argümantatif tekniklerden örnekler sunan Sokrates, diyalog boyunca karşısındaki Sofisti, deyim yerindeyse "Sofistliğin istenirse nasıl hayata geçirilebileceğini" göstererek yönlendirir.

Diyaloğun diğer bir kişisi, kendisini esas itibariyle diyaloğun giriş bölümünde görebildiğimiz Eudikos'tur.[3] Eudikos, Atina'ya konuşma yapmak üzere gelmiş Sofist Hippias'ı evinde konuk eden, kentin son zamanlarda güç elde etmiş zenginlerinden birisidir. Eudikos'un muhtemelen kendisini ağırlamaktan büyük bir mutluluk duyduğu, hayranlığını açıkça ifade ettiği Hippias ise ilk dönem Sofistliğin önemli ve saygın isimlerindendir. Platon'un adını bir başka diyaloğa daha verdiği Hippias, Elislidir. Antik kaynaklardan, onun Sokrates'le aynı zaman diliminde yaşadığını öğrenmekteyiz.

Hippias, hemen bütün diğer Sofistler gibi, hitabet yeteneği veya ikna sanatı yanında, geniş bilgisiyle ün kazanmıştı. Bu yüzden ona doğduğu kentin elçilik görevinin verildiği söylenir. Yine, diğer Sofistler gibi, profesyonel anlamda öğretmenlik yapan Hippias, Yunan dünyasının, başta Atina, Sparta ve Sicilya olmak üzere, hemen tamamını dolaşmış ve antik kaynakların bildirdiğine göre, verdiği derslerden ve yaptığı konuşmalardan büyük bir servet kazanmıştır. Çağında hemen her alanda erişilmiş olan bütün bilgilere vâkıf olduğu bildirilen Hippias, esas

3 Platon, *Küçük Hippias* 363a-364a.

itibariyle matematik, astronomi, dilbilgisi, hitabet, musiki, mitoloji, edebiyat ve tarih gibi alanlarda engin bir bilgiye sahipti.

Onun, diyalog boyunca Sokrates'in ironisine hedef olan allâmeliği veya ansiklopedik bilgisi, aslında Sokratik-Platonik bilgi ve eğitim anlayışıyla tam bir karşıtlık meydana getirdiği ve Sokrates'in Sofistleri değerlendirme tarzıyla onlara yönelik eleştirisini gündeme bir şekilde dahil ettiği için önem taşır.

Sofistler başta Sokrates ve Platon olmak üzere pek çok antik düşünür tarafından, başkaca şeyler yanında en çok bilgiye yapay ve gereksiz ansiklopedik yaklaşımlarıyla eleştirilirler. Bunu *Küçük Hippias*'ta da görürüz. Fakat bu durum, Sofistler üzerinde çalışan pek çok yorumcuya göre bilgi konusunda Aristoteles'in yaklaşımını önemli ölçüde önceleyen Hippias'a biraz haksızlık etmek anlamına gelir.[4] Sofistlerin yaşadıkları dönemde, matematik ve astronomi, gündelik hayata dönük pratik uygulamalarıyla değil, bizatihi kendileri için istenen, salt teorik bilimlerdi. Hippias işte bu bilimlerden astronomi alanında olduğu kadar, matematik alanında da önemli birtakım buluşlara imza atmasını mümkün kılan bir uzmanlık tesis etmişti.[5] Hippias'ın, bir açının üç eşit parçaya bölünmesi, dairenin kare yapılması probleminin çözümünde kullanılabilen bir eğriyle ilgili buluşu ve böylelikle daha yüksek geometrik şekillerin ele alınmasına yönelik ilk adımı atmak suretiyle matematik bilimine katkıda bulunmuş olduğu anlaşılmaktadır.[6] Uygarlık tarihi araştırmaları da yöntemli ve oldukça geniş kapsamlı olan Hippias'ın, pratik ve moral bilgi alanında da önemli katkıları olmuştur. Kendisine ilk

4 G. Kerferd, "Hippias", *The Encyclopedia of Philosophy* (ed. P. Edwards), 4th vol., 1967, s. 5-6.

5 Platon, *Küçük Hippias* 368b-d.

6 Zeller, *A. g. e.*, s. 206.

defa söylenen elli ismi aynı anda anımsama yeteneğine sahip olduğu söylenen Hippias, Keoslu ozan Simonides tarafından bulunan *mnemonik* sistemi [ezberleme yöntemini] geliştirmişti.[7]

Moral bir ideal, ahlaki bir hedef olarak *autarkeia* düşüncesini ilk tanımlayanın da Hippias olduğu söylenir. Hippias, *autarkeia*yı negatif bir biçimde ihtiyaçsızlık, kişinin kendi kendisine yetmesi olarak değil, pozitif bir biçimde, insanın kendisiyle barışık olması, başka insanlara bağımlı olma aczini veya sıkıntısını, ihtiyaç duyduğu herşeyi temin etmek suretiyle yenme azmi ya da kararlılığı olarak tanımlamaktaydı.

Platon'un *Büyük Hippias* adlı diyaloğunda Sokrates ile güzellik konusunda yaptığı tartışmalardan ise Hippias'ın bir varlık teorisi geliştirdiği sonucu çıkartılabilir.[8] Nitekim Platon ona "sürekli varlık teorisi" adını verdiği bir teori izafe eder. "Varlıktan çıkan, türeyen sürekli fiziki nesnelerle" meşgul olan bu teori, Sokrates'in "güzel olanı" "güzel nesneler"den ayırma teşebbüsüne karşı çıkar. Buna göre, fenomenleri onların dışında ya da ötesindeki kendilik ya da niteliklerle açıklama teşebbüslerine karşı çıkarken, Sofistlerin özellikle Parmenides felsefesine yönelik eleştiri ve karşı çıkışlarını tekrarlayan Hippias açısından fenomenal gerçeklik, gerçekliğin bütününü ya da tamamını meydana getirir. Bu açıdan bakıldığında, gerçeklik somut fiziki nesnelerden meydana gelir, öyle ki bu nesnelerden meydana gelen bir gruba yüklenebilir olan bütün nitelikler onun tek tek her üyesine de izafe edilebilir.

Phusis-nomos, yani doğa-uzlaşım karşıtlığını, yüzyılın pek çok düşünürü gibi, tartışıp özgürce kullanan Hippias, bunlardan *phusis*i, ahlaki ve insani temeller üzerinde öne çıkarmış, özellikle çatışma durumlarında, doğanın taleplerini temel almıştır. Bu açıdan bakıldığında, onun bir toplum

7 Platon, *Küçük Hippias* 368e.
8 G. R. Dherbey, *Les Sophistes*, Paris, PUF, 1985, s. 85.

sözleşmesi teorisinin savunuculuğunu yapmış ve dolayısıyla insani uzlaşımın eseri olan pozitif hukukun, mutlak, değişmez ve evrensel davranış kurallarını veren bir yapı olarak görülmemesi gerektiğini ileri sürmüş olduğu söylenebilir. Toplum sözleşmesinin doğaya aykırı davranan, doğal olana zarar veren bir zorba olduğunu dile getiren Hippias, tanrılara ibadet, ebeveynlere saygı, başkalarına karşı görevler ve benzeri şeylerle ilgili olarak, kökeni bakımından ilahi, uygulaması itibariyle evrensel bir doğa yasası, yazılı olmayan birtakım yasalar bulunduğuna inanmaktaydı. Hippias'ta, söz konusu evrensel doğa yasasına beslenen inanç, farklı millet, sınıf ya da cinsiyetlere bölünmesi sadece *nomos* ile ilgili bir konu olan insan ırkının birliğine duyulan inanç ile birlikte varolur. Hippias, yine aynı bağlamda, kendisini takip edenlerin, konuşmalarını dinlemeye gelenlerin benzerin benzeriyle olan dostluğu doğadan gelen bir şey olduğu için, doğaları gereği kendisinin dostları, yakınları ve hemşerileri olduğunu söyler.

Diyaloğun Konusu

Diyalog, Sokrates'in, döneminin saygın Sofistlerinden biri olan Hippias'ı ahlaki bir konu üzerinde fikri olarak veya sıkı bir çürütme yöntemi uygulamak suretiyle alt edişini anlatan veya serimleyen bir eserdir. Söz konusu ahlaki mesele, "bilerek mi yoksa bilmeden mi kötülük, adaletsizlik, haksızlık yapmanın daha iyi olduğu" konusudur. Bu konuda Sokrates bilerek isteyerek kötülük yapmanın daha iyi olduğunu savunup, bunu, tezin tam aksini düşünen veya bu konuda yaygın kanaati paylaşan Hippias'a, argümanın veya tartışmasının gücüyle kabul ettirir. Aslında bu, biraz da Hippias'tan ziyade Sofistlik karşısında, bir yere kadar Sofistçe ve Sokrates'e özgü çürütme yöntemiyle elde edilmiş bir zaferdir.

Eserde konuya Hippias'ın çokyönlü uzmanlık iddialarından hareketle girilir. Hemen her konuda geniş bir bilgi sahibi olan, her alanda etkili nutuklar çekip, ayakkabıcılıktan ezberleme sanatına neredeyse her sanat dalında uzmanlık tesis eden Hippias'ın oldukça başarılı olduğu alanlardan birisi de Homeros yorumculuğuydu.[9] Sokrates, eserin hemen başlarında ilk kez olarak Homeros tarafından gündeme getirilen bir konuda, diyalogdaki tüm tartışmaların etrafında gelişeceği bir soru sorar. "Akhilleus mu yoksa Odysseus mu daha üstün veya iyi bir insandır?"[10] Sokrates bu konuda, Akhilleus'u daha üstün, yani daha iyi ve dürüst biri, buna mukabil Odysseus'u kurnaz ve kötü biri olarak gösteren geleneği kabul etmeyip sorgular ve bir konuda gerçekten de uzman olan bir kimsenin, amatör bir yalancının şaşırıp bocaladığı yerde, çok daha iyi bir şekilde yalan söyleyebildiğini ileri sürer. Buradan çıkartılması gereken sonuç şudur: Akhilleus doğruyu söyleyen dürüst bir insansa aynı zamanda iyi bir yalancı ve hilekâr olmak durumundadır. Odysseus da iyi bir yalancı ise eğer, aynı zamanda doğruyu söyleme gücü ya da yeteneğine sahip dürüst bir insan olacaktır.[11]

Hippias bu sonuca, Homeros'tan destek alarak ve onun Akhileus'u iyi ve dürüst, buna mukabil Odysseus'u kötü ve yalancı biri olarak gösterdiğini söylemek suretiyle itiraz eder. Sokrates bu durum karşısında, Homeros'un yanlarında olmadığını, dolayısıyla onu bu konuda sorgulamalarının imkânsız olduğunu söyleyerek, tartışmayı sadece kendisiyle Hippias arasında geçecek bir tartışmaya dönüştürür ve muhatabını sorgulamayı sürdürür. O, bu noktada Akhilleus'un, söylediklerinin arkasında duramaması, sözlerine sadık kalamaması nedeniyle Akhilleus'un Odysseus'tan

9 Platon, *Küçük Hippias* 363c-d, 368b-e.
10 Platon, *Küçük Hippias* 364b.
11 Platon, *Küçük Hippias* 369b.

daha yalancı ve kötü biri olduğunu söyleyince de Hippias, haklı olarak Akhilleus'un sadece kalbinden geçenleri söylediğini, aldatma niyeti taşımadığını belirtir. Yaptığı yanlışlar, ettiği kötülükler bilmeden ve istemeden yapılmış olan kötülükler olduğu için Akhilleus, Hippias'a göre, Odysseus'tan daha üstün veya daha iyi biridir. Sokrates, buna, argümanın veya uyguladığı çürütme tekniğinin bir parçası olarak karşı çıkar: Bir konuda bilerek, isteyerek yalan söyleyen bir adam, o konuyu daha iyi bildiği için daha iyi bir zihin ve ruh haline sahiptir. Bu da bizi, diyaloğun esasına ve son noktasına taşır: "Bilerek mi yoksa bilmeden mi kötülük yapan kişi daha iyi bir insandır?"[12]

Sokrates, bu noktada çeşitli disiplinlerden, sanat ve mesleklerden yaptığı meşhur analojiyi bir kez daha kullanır. Bu analoji üzerinden de, ahlak alanı da dahil olmak üzere, hemen her alanda yapılabilecek bir yanlışın, söz konusu olabilecek bir başarısızlığın, bu yanlış ya da başarısızlık, bilinçli bir tercihin sonucu olarak ortaya çıkmışsa eğer, yanlışa düşmüş olan kişinin, seçmiş veya istemiş olması durumunda doğru olanı yapma gücüne sahip olduğu anlamına geldiği için, daha iyi bir şey olduğunu savunur. Buradan çıkartılacak olan sonuç açıktır: "Bilerek isteyerek kötülük yapan, güzel olmayan ve haksız işler yapan kişi, iyi insandır."[13]

Hippias böyle bir akıl yürütmeyi kabul edemeyeceğini bildirir. Sokrates de varılan sonuçla ilgili rahatsızlığını, "elbette böyle bir adam varsa" diyerek ifade eder. Ama yapılacak bir şey yoktur. Bu sonuca götüren argüman baştan itibaren bilerek, isteyerek yalan söylemenin, kötülük yapmanın mümkün olduğunu varsaymıştır. En azından Hippias'ın Odysseus'la ilgili olarak düşündükleri bu varsayımı doğrular. Oysa Sokrates'in kendisi, başka kay-

12 Platon, *Küçük Hippias* 373c.
13 Platon, *Küçük Hippias* 373c.

naklardan veya diğer Platonik diyaloglardan bildiğimiz kadarıyla, bunun tam tersini, yani "hiç kimsenin bilerek isteyerek kötülük yapmayacağını" savunur. Kendisinin temel paradokslarından birini meydana getiren bu görüşün ima ettiği üzere, Sokrates irade zayıflığını kabul eden biri değildir. O, doğru eylemi belirlemede aklın ve bilginin duygu ve tutkular karşısında çaresiz kalabileceğini dile getiren yaygın kanaate hayatı boyunca karşı çıkmıştır.[14]

"Bilerek isteyerek kötülük yapanın bilmeden kötülük yapandan daha üstün ya da iyi bir olduğu" sonucuna götüren argüman, yine insanların iyi ve kötü eylemleri bilgiye, yani bir *tekhne* ya da sanata dayanarak hayata geçirdiklerini varsaymıştır. İnsanları iyi eylemlere götüren bir sanatın onları kötü eylemlere de götürmesi kadar doğal ve anlaşılır bir şey olamaz. Sanat da öğretilebilen bir şeydir. İyi ve kötü eylemler bir sanatın sonucu olarak ortaya çıkıyorsa eğer bu, insanlara iyi ve ahlaki bir biçimde eylemde bulunmalarının öğretilebileceği anlamına gelir. Sokrates'in kendisi, en azından bir başka Platonik diyalog olan *Protagoras*'tan öğrendiğimiz kadarıyla, erdemin öğretilebilir olduğuna inanmaz. Demek ki diyaloğun sonunda varılan ve sadece Hippias'ın kendisi için değil, Sokrates için de kabul edilebilir olmayan sonuç, Sokrates'in başka yerlerde öne sürdüğü görüşlerden değil de Hippias'ın kabul ettiği görüş ya da öncüllerden çıkmaktadır.[15]

Ahmet Cevizci
Mayıs 2011

14 Bkz., Ahmet Cevizci, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Bursa, Asa Kitabevi, 4. baskı, 2006, s. 230.

15 Platon, *Protagoras* 319a-320c.

KÜÇÜK HİPPİAS

EUDİKOS: Ne oldu Sokrates? Hippias uzun uzadıya konuştu, sen ise konuştuklarında herhangi bir yeri beğendiğini ya da beğenmediğini söylemedin. Gördüğün gibi felsefe konuşmaktan hoşlanan bizler baş başa kaldık. 363a

SOKRATES: Eudikos! Gerçekten de Hippias'ın Homeros ile ilgili söylediklerinden ona bazı şeyler sormak isterdim. Örneğin baban duyduğuma göre b Homeros'un *İlyada*'sı *Odysseia*'sından daha güzeldir. Çünkü *İlyada* Akhilleus'un, *Odysseia* ise Odysseus'un şerefine yazılmış. Akhilleus'un Odysseus'tan olduğu kadar *İlyada*'nın da *Odysseia*'dan üstün olması gerekir. Baban bunu söylüyordu. Eğer gereksiz bulunmayacaksa, Hippias'ın bu iki kahraman hakkında ne düşündüğünü öğrenmek isterim. Acaba Homeros'un kahramanlarından hangisi daha üstün- c dür? Hippias zaten Homeros ve başka şairler hakkında düşüncelerini iletti. Elbette bunun hakkında da söyleyecekleri vardır.

EUDİKOS: Hippias'ın herhangi bir konuda sorularını yanıtsız bırakmayacağından eminim. Hippias, Sokrates'in sorduklarına yanıt verirsin, değil mi? Tabii ki verirsin.

HİPPİAS: Sevgili Eudikos! Elis'teki[16] evimden çıkıp Olimpiyat Oyunları sırasında Olympia'daki

16 Yunanistan'ın kuzeydoğusunda yer alan bir kent. Elis bölgesi sınırları içinde Antikçağ'da olimpiyat oyunlarına ev sahipliği yapan Olympia kenti de yer almaktaydı.

d Yunanlıların önüne geçerek, tapınaklarında, hazırladığım nutukları talep eden her insana okuyan birisi olarak soru sormak isteyen herkesin sorularına yanıt verdim. Bugün de Sokrates'in sorularından kaçacak halim yok.

364a SOKRATES: Sevgili Hippias! Olimpiyat oyunlarına gittiğinde zekâna ve bilgine her zaman bu şekilde güvendiğin için ne kadar da şanslısın. Açıkçası Olimpiyatlara katılan atletler arasında, hiç kimsenin bedenine senin zekâna güvendiğin kadar güvenebileceğini sanmıyorum.

HİPPİAS: Sokrates! Böylesi bir güven doğaldır. Olympia'ya geldiğimden bu yana herhangi bir konuda benden daha üstün bir insana rastlamadım.

b SOKRATES: Sevgili Hippias! Bu, ülken Elis ve baban için nasıl da büyük bir onur. Şimdi sıra Akhilleus ve Odysseus'ta. Bu insanlar hakkında ne söyleyeceksin? Hangisi daha üstündür? Bu üstünlüğün nedeni nedir? Biraz önce kalabalık içinde konuşurken seni tam olarak duyamadım. Kalabalık olduğu için bir şey de soramadım. Ayrıca sözünü kesip seni rahatsız etmek istemedim. Ancak şimdi

c burada daha az sayıda olduğumuza ve Eudikos da sana sormamı istediğine göre soruyorum: Sen de yanıt ver. Bu iki adam hakkında ne düşündüğünü, aralarında ne fark olduğunu bize söyle! Bizi bilgilendir.

HİPPİAS: Tamam Sokrates. Bu iki adam ve diğerleri hakkında ne düşündüğümü biraz önceki konuşmama göre daha açık bir şekilde anlatacağım. Homeros'a göre Akhilleus Troya'ya gidenlerin

en iyisi, Nestor[17] en bilgesi, Odysseus da en kurnazıdır.

SOKRATES: Peki. Ancak iyi anlamadım. Sorularımın sayısı artacağı için lütfen beni ayıplama. Hippias, lütfen kızmadan ve sabırsızlık göstermeden yanıtla. d

HİPPİAS: Sokrates! Ben başkalarına, soru sorulduğu zaman nasıl davranılması gerektiğini para karşılığında öğretiyorum. Şimdi senin soruların karşısında aynı şeyi yapmazsam ayıp olur.

SOKRATES: Çok güzel. Konumuza dönelim. Homeros'a göre Akhilleus Yunanlıların en iyisi, Nestor da en bilgesidir dedin. Bununla neyi kastettiğini soruyorum. Şairin Odysseus için Yunanlıların en kurnazıdır dediğini söylediğin zaman gerçekten de bununla neyi kastettiğini anlayamıyorum. Belki daha sonra daha iyi bir biçimde anlarım. Sence Homeros, Akhilleus'u kurnaz birisi olarak göstermez mi? e

HİPPİAS: Hayır Sokrates! Homeros'a göre o insanların en doğrusu, en açık yüreklisidir. Zaten *İlyada*'danın "Yalvarmalar" bölümünde, Homeros iki kahramanı konuşturur ve Akhilleus, Odysseus'a şöyle der: "Zeus'un soyundan asil Laertios'un oğlu Odysseus! Ne yapmak istediğimi ve nasıl yapmak istediğimi açık bir şekilde söyleyeceğim. Çünkü ben düşündüğünü saklayan ve düşündüğünden farklı şekilde konuşan bir insandan, Hades'in[18] kapıları kadar nefret ederim. Olaylar söylediklerimin doğruluğunu ortaya koyacaktır." 365a b

17 Troya Savaşı'na katılan Akha komutanlarından birisi. Paris tarafından öldürülmüştür.

18 Eski Yunan mitolojisinde ölülerin gittiği yeraltı ülkesine verilen isim. Yeraltı dünyasının tanrısına da Hades ismi verilmekteydi.

Bu mısralar her iki adamın da karakterini açıkça ortaya çıkarıyor. Akhilleus doğru sözlü, Odysseus ise kurnaz ve yalancıdır. Bu mısralarda Akhilleus'un Odysseus'a söylediklerinden böyle bir sonuç çıkıyor.

SOKRATES: Şimdi seni anladım galiba Hippias. Kurnaz olan yalancıdır diyorsun değil mi?

c HİPPİAS: Tabii ki Sokrates! Homeros *İlyada* ve *Odysseia*'nın birçok yerinde Odysseus'tan bu şekilde söz etmiştir.

SOKRATES: Buradan da mutlaka şöyle bir sonuç çıkar: Homeros doğru ve yalancı adamı birbirinden ayırmış, birbirine karıştırmak istememiştir.

HİPPİAS: Elbette. Başka türlüsü düşünülebilir mi Sokrates?

SOKRATES: Sen de aynı görüşte misin, Hippias?

HİPPİAS: Kesinlikle. Başka bir düşüncede olmak garip olurdu.

d SOKRATES: Bu durumda artık Homeros'tan söz etmeyelim. Çünkü mısraları yazarken ne düşündüğünü bilmemize imkân yok. Ancak mademki aynı şeyi söylüyorsun, o halde hem Homeros hem de kendi adına yanıt verebilirsin.

HİPPİAS: Tamam, kabul ediyorum. Bana istediğini sor, ama çok uzatma.

SOKRATES: Güzel. Sence yalancılar, hasta insanlar gibi bir şey yapmaya gücü yetmeyenler midir, yoksa güçleri yeter mi?

HİPPİAS: Onların birçok şeye güçlerinin yettiğini, insanları kandırmaya da yeterli güçleri olduğunu düşünüyorum.

e SOKRATES: Yani, sence bu insanlar hem kurnaz hem de bir şey yapabilmeyi becerebilecek durumdaki insanlardır.

HİPPİAS: Kesinlikle.

SOKRATES: Peki, onlar bunu sağduyularının eksikliğinden mi yoksa aptallıkları ya da zekâlarının bu şekilde çalışmasından dolayı mı yaparlar?

HİPPİAS: Öncelikle hile ve zekâlarından dolayı.

SOKRATES: O halde, yalancılar zeki insanlardır.

HİPPİAS: Zeus adına yemin ederim ki hem de çok zekilerdir.

SOKRATES: Peki zeki olduklarına göre yaptıklarının farkında mıdırlar?

HİPPİAS: Fazlasıyla farkındadırlar.

SOKRATES: Onlar, bildiklerini bilenler olduklarına göre bilgili midirler, bilgisiz midirler? 366a

HİPPİAS: Bilgilidirler, zaten aldatmak söz konusu olduğunda...

SOKRATES: Tamam burada duralım ve söylediklerine bir bakalım. Sana göre yalancılar yalan söyledikleri zaman becerikli, bilgili ve yetenekli insanlardır.

HİPPİAS: Evet.

SOKRATES: Ayrıca yine sana göre, doğru söyleyenler ve yalancılar birbirlerinden farklı insanlardır.

HİPPİAS: Evet.

SOKRATES: Sana göre yalancılar becerikli ve yeteneklidirler.

HİPPİAS: Kesinlikle.

SOKRATES: Yalancıların yetenekli ve becerikli olduklarını söylediğinde, bu insanların istedikleri zaman yalan söyleyebildiklerini mi yoksa hakkında yalan söyledikleri şeyi anlamadıklarını mı söylüyorsun? b

HİPPİAS: İstedikleri zaman yalan söyleyebilirler, diyorum.

SOKRATES: O halde söylediğin şeyi bir araya getirmek istersek, yalancılar yalan söyleme konusunda becerikli ve yetenekli insanlardır diyebiliriz.

HİPPİAS: Evet.

SOKRATES: Bu durumda aldatmaya gücü yetmeyen ve bilgisiz bir insan yalancı olamaz.

HİPPİAS: Olamaz.

c SOKRATES: Bir insan istediği işi istediği zamanda yapıyorsa buna gücü yetiyor demektir, değil mi? Ancak hastalık ya da buna benzer engelleri ayırmak gerekir. Örneğin istediğin zaman adımı yazabilirsin. Söylemek istediğim şey bu. Bir işi yapabilir dediğimde sen de aynı şeyi anlamıyor musun?

HİPPİAS: Haklısın.

SOKRATES: O halde bana sayı işlerinde ya da hesapta usta olduğunu söyleyebilir misin?

HİPPİAS: Kimse benim kadar bu işlerden anlamaz.

SOKRATES: Örneğin birisi sana üç ile yedi yüzün çarpımını sorsa herkesten daha çabuk ve doğru yanıt verirdin.

HİPPİAS: Kesinlikle.

d SOKRATES: Çünkü sen bu işte en yetenekli ve bilgili insansın.

HİPPİAS: Evet.

SOKRATES: Bu kadar mı? Herkesten yetenekli olduğunu bildiğin bir işte, herkesten daha iyi değil misin?

HİPPİAS: Evet.

SOKRATES: Bu konuda en doğruyu söyleyecek insan da sensin.

HİPPİAS: Tabii ki.

e SOKRATES: Peki, aynı konuda en iyi şekilde yalan söyleyebilecek olan kimdir Hippias? Şimdiye kadar olduğu gibi açıkça ve cesurca yanıt ver. Eğer birisi sana üç ile yedi yüzün çarpımını sorsa ydı ve sen de doğru yanıt yerine yalan söylemek isteseydin, bu insanı kandırabilecek,

doğruyu olduğu kadar yalan da söyleyebilecek insan sen olur muydun? Yoksa hesap konusunda cahil bir insan, karşısındakini senden daha iyi bir şekilde kandırabilir miydi? Tabii ki sen olurdun, değil mi? Çünkü cahil bir insan sadece istemeden ve bilgi eksikliğinden dolayı tesadüfen de olsa doğru yanıt verebilir. Oysaki bu konuda bilgili olan sen, istediğin zaman yalan söyleyebilirsin. 367a

HİPPİAS: Haklısın.

SOKRATES: Yalancı bir insan hesap dışındaki diğer konularda da yalan söyleyemez diyebilir miyiz? Yalancı, hesap konusunda da yalan söyleyebilir, değil mi?

HİPPİAS: Zeus adına yemin ederim! Yalancı her konuda yalan söyleyebilir.

SOKRATES: O halde Hippias, hesap ve sayı konularında da yalancı bir adam olabileceğini kabul ediyoruz.

HİPPİAS: Evet.

SOKRATES: Bu nasıl bir insan olur? Biraz önce söylediğin gibi yalancı olabilmesi için, onun yalana gücünün yetmesi gerekir, değil mi? Çünkü hatırlarsan sen de yalana gücü yetmeyen bir insanın yalancı olamayacağını söylemiştin. b

HİPPİAS: Evet, böyle dediğimi hatırlıyorum.

SOKRATES: Yine, biraz önce hesap konusunda en iyi şekilde yalan söyleyebilecek olanın da kendin olduğunu söylemiştin. c

HİPPİAS: Evet, bunu da söyledim.

SOKRATES: Ancak hesap konusunda en doğruyu söyleyen de sensin, değil mi?

HİPPİAS: Kesinlikle.

SOKRATES: Bu sayede hesap konusunda doğru ve yalan söyleyebilen aynı kişi olmuş oldu. Çünkü

bu adam yeteneklidir, doğruyu söyleyecek olan da kendisidir.

HİPPİAS: Dediğin gibi olmalı.

d SOKRATES: Gördüğün gibi, hesap konusunda aynı adam hem yalancı hem de doğru söyleyen olabilir. Doğru söyleyen, yalancıdan daha iyi değildir. Çünkü her ikisi de aynı kişidir. Düşündüğün gibi birbirlerine karşıt insanlar değiller.

HİPPİAS: Verdiğin örneğe göre böyle bir sonuç çıkıyor.

SOKRATES: İstersen başka bir örneğe bakalım.

HİPPİAS: Tamam.

SOKRATES: Geometride ustasın, değil mi?

HİPPİAS: Kesinlikle.

SOKRATES: Geometri konusunda da hesap konusunda söylediklerimizi söyleyebilir miyiz? Yani geometrik şekiller üzerine karşısındakine hem en doğru bilgileri verebilecek olan hem yalan söyleyebilecek olan en usta kişidir, değil mi?

HİPPİAS: Haklısın.

SOKRATES: Bu bilgide ondan daha ustasını bulabilir miyiz?

e HİPPİAS: Bulamayız.

SOKRATES: Bu durumda doğru söylemek ve kandırmak konusunda en yetenekli olan kişi, iyi ve usta geometricidir. Geometrik şekiller üzerine yalan söyleyecek bir adam arıyorsak usta geometriciye gideriz. Çünkü onda bu iş için gereken yetenek vardır. Bilgisiz insan ise yalan söyleyemez. Biraz önce belirttiğimiz gibi yalan söyleme yeteneği olmayan insan yalancı olamaz.

HİPPİAS: Haklısın.

368a SOKRATES: Üçüncü örneğimiz astronomi olsun. Bu konuda da bilgilisin, değil mi?

HİPPİAS: Evet.

SOKRATES: Astronomi için de aynı şeyi söyleyemez miyiz?

HİPPİAS: Tabii ki söyleriz.

SOKRATES: O halde astronomi konusunda yalan söyleyebilecek olan kimse, iyi bir astronomdur. Yani, bu konuda yalan söyleme yeteneği olan kişidir. Bu yeteneği olmayan yalan söyleyemez, çünkü bilgisizdir.

HİPPİAS: Tabii ki.

SOKRATES: O halde astronomide doğru söyleyebilen ve yalan söyleyebilen aynı kişi oluyor.

HİPPİAS: Haklı görünüyorsun.

SOKRATES: Hippias! Aklına gelen tüm bilgileri gözden b
geçir. Sence hepsi için aynı şey söylenebilir mi, söylenemez mi? Doğruyu söylemek gerekirse sen tüm bilgilerde en usta kişisin. Günün birinde agorada sarrafların tezgâhlarının önüne geçmiş herkesin hayran olacağı şeyleri söylüyordun ve bunlarla övünüyordun. Söylediklerin aklımda. Zamanında Olympia'ya gelmişsin. Üzerindeki her şey kendi el c
emeğinle yapılmış. Yeteneklerini anlatmaya başladığın zaman, parmağındaki yüzüğü kendinin yaptığını söylemiştin. Çünkü kuyumculuk bilgin varmış. Ayrıca mühür yüzüğün, kaşağın, yağ kabın da senin eserinmiş. Ayakkabılarını kendinin d
diktiğini, elbiseni ve gömleğini de yine kendinin dokuduğunu söyleyerek insanları inandırmaya çalışıyordun. Belindeki kuşağın da yine senin elinden çıkmış. Kuşak, Pers ülkesinde yapılanların en güzeliyle aynı güzellikteydi. Dinleyicileri en çok şaşırtan son söylediklerindi. Ayrıca Olympia'ya yanında çok sayıda şiir, destan, tragedya, dithram-

e bos[19] ve konuşmalar getirmişsin. Bütün bunları söylerken şunu da ekliyordun: Tüm bu konularda herkesten üstünmüşsün. Ayrıca yanlış hatırlamıyorsam ritim, makamlar, gramer ve başka şeylerde de en usta senmişsin. Az kalsın her şeyden daha fazla övündüğün ezberleme sanatını unutuyordum. Kısacası belki şimdi hatırlayamadığım birçok bilgiden söz etmiştin. Şunu söylemeye çalışıyorum: Biraz önce ulaştığımız sonuçlardan sonra, bu, pek de az olmayan bilgilerde ve eğer başkaları da varsa yalancı ve doğru söyleyen
369a insan farklı olabilir mi? Diğer yetenekleri düşün. Söylediğimin dışında bir örnek bulamayacaksın. Çünkü yoktur, eğer varsa söyle.

HİPPİAS: Bilmiyorum, şu an aklıma gelmiyor.

SOKRTAES: Daha sonra da gelmeyecek, Hippias! Söylediklerimde haklıysam biraz önceki sözlerimden ne gibi bir sonuç çıktığını anlamak için düşünmen yeterli.

HİPPİAS: Sokrates! Ne demek istediğini tam olarak anlayamadım.

SOKRATES: Anlayamamanın nedeni ezberleme sanatını
b iyi kullanmaman, sanının gerek olmadığını düşündün. Hatırlatmak bana kaldı. Akhilleus doğru, Odysseus ise yalancı ve kurnazdır diyordun.

HİPPİAS: Evet.

SOKRATES: Ancak gördüğün gibi aynı insanın hem doğru söyleyen hem de yalancı olduğu konusunda en ufak kuşkumuz kalmadı. Odysseus yalancıysa aynı zamanda doğru söyler. Akhilleus doğru söylüyorsa aynı zamanda yalancıdır. Bu nedenle bu insanlar birbirlerine zıt değil, benzer insanlardır.

19 Eski Yunanda Tanrı Dionyssos adına okunan ilahiler.

HİPPİAS: Sokrates! Yine her zamanki gibi bir karşılaştırma yapmaya başladın. Senin huyun bu, bir düşünceyi bütün olarak ele almaz, onun en karmaşık kısmını ele alırsın. Konuklarımıza dönelim. Dilersen sana, çok sayıda kanıtla, mükemmel bir c
şekilde, Homeros'un Akhilleus'u Odysseus'tan daha iyi, yalancılık yeteneği olmayan, Odysseus'u ise tam aksine kurnaz, fırsatını bulduğunda yalan söyleyen ve Akhilleus'tan daha aşağı bir insan olarak anlattığını ispatlayabilirim. Sen de istersen sözlerime karşılık verip Odysseus'un Akhilleus'tan üstün olduğunu ispatla. Sonunda hangimizin doğru söylediğini konuklarımıza bırakalım.

SOKRATES: Hippias! Benden daha akıllı olduğundan d
en ufacık bir kuşkum yok. Herkes benim başkasını çok dikkatli bir şekilde dinlediğimi, bir de konuşan insan bilgiliyse onun sözlerinden bilmediğim şeyleri öğrenmek istediğim için, bıkmadan bir şeyler sorduğumu ve kendisini daha iyi anlamak için sözlerini birbiriyle karşılaştırdığımı e
bilir. Ancak karşımdaki insan bana değersiz gibi görünüyorsa, ona bir şey sormam. Bu özelliğimi bilirsen, kimlere değer verdiğimi anlarsın. Böylesi insanlara, bir şeyler öğrenmek adına sımsıkı yapıştığımı görürsün. Biraz önce seni dinlerken de aynısı oldu. Söylediklerinden, Akhilleus'un Odysseus'u geveze bir yalancı olarak gördüğünü anlatan mısralar aklımda kaldı. Eğer söyle- 370a
diklerin doğruysa, Homeros'un eserinin hiçbir yerinde, kurnaz Odysseus'un yalan söylemeyen, Akhilleus'un ise tam tersine gerçekten kurnaz biri olarak belirtilmemesini garipsedim. Akhilleus'un yalan söylediği çok açık. Biraz önce şu mısraları söylemiştin: "Düşündüğünü saklayan ve düşün-

b düğünden farklı şekilde konuşan bir insandan Hades'in kapıları kadar nefret ederim." Daha sonra da Odysseus ve Agamemnon'un[20] kendisini kararından çeviremeyeceklerini ve artık Troya önlerinde kalmayacağını söylüyor: "Yarından önce Zeus ve diğer tanrılara kurbanlar sunduktan sonra gemilerimi yükleyip denize indireceğim. O zaman merak edip baktığında gemilerimin bol c balıklı Hellespontos'ta yüzdüklerini, gemilerdeki adamlarımın durup dinlenmeksizin kürek çektiklerini göreceksin. Ayrıca yeryüzünü yerinden oynatan Tanrı izin verir ve yol açık olursa üçüncü d günde Pythia'nın verimli kıyılarına varacağım." Sadece bunlar mı? Daha önce de Agamemnon ile tartışırken, "Pythia'ya dönüyorum, uçları kıvrık gemilerimle ülkeme dönmem benim için daha doğru olacak. Burada şereften yoksun bir adam olarak kalıp senin adına servet ve hazine toplamak niyetinde değilim," demişti. Tüm ordunun ve arkadaşlarının önünde bunları söylemesine karşın hiç kimse onun gemilerini denize indirdiğini görmüyor. Sanki umurunda değilmiş gibi ve bu sözleri söylememiş gibi sözünü tutmuyor. Evet, sevgili Hippias! Bu sözleri dinledikten sonra Homeros'un hangi kahramanı daha iyi e göstermek amacında olduğunu anlayamadım. Bu nedenle sana sordum. Ben her ikisinin de mükemmel insanlar olduğunu düşünüyorum, doğru veya yalan söylemekte ve diğer özelliklerinde hangisinin daha üstün olduğunu anlamak zordur. Sanırım bu açıdan her ikisi de birbirine benziyor.

20 Troya Savaşı'nda Akha ordusunun komutanı.

HİPPİAS: Konuyu doğru bir biçimde incelemiyorsun Sokrates! Akhilleus'un yalan söylemesinin nedeni yalancılık ya da hile yapma amacı gütmesi değil, o istemeden yalan söylüyor. Ordu bir bozgun yaşayınca arkadaşlarına yardım etmek için orada kalıyor. Ancak Odysseus bilerek yalan söylüyor.

SOKRATES: Bu kez de sen beni aldatıyorsun, böylece Odysseus'un yaptığını yapıyorsun sevgili Hippias!

HİPPİAS: Ben mi Sokrates? Nasıl olur bu? Ne demek istiyorsun? Seni nasıl aldatıyormuşum! 371a

SOKRATES: Akhilleus'un bilerek yalan söylemediğini söylüyorsun. Oysaki bu adam sadece bilerek yalan söylemekle kalmıyor. Homeros bile onu, bilerek kandıran, iki türlü konuşabilen, kurnazlıkta Odysseus'u arkasında bırakan bir insan olarak tanıtmıştır. Gerçekten de Odysseus'u yalan sözlerle kandırmak konusunda o kadar ustaydı ki onun karşısında kendi sözlerini yalancı çıkaracak kadar ileri gidiyor ve Odysseus bunun farkına varmı- b
yordu. Böyle olduğu çok açık, çünkü Odysseus'un yanıtlarında kendisinin kandırıldığını anladığına yönelik hiçbir ifade yok.

HİPPİAS: Böyle bir sonuca nasıl vardın?

SOKRATES: Bilmiyor musun? Akhilleus, Odysseus'a gün doğumunda denize açılacağını söyledikten sonra Aias'a,[21] gitmeyeceğini söyler.

HİPPİAS: Nerede söylemiş bunu?

SOKRATES: "Bilge Priamos'un[22] oğlu, tanrısal Hektor! c
Argosluları öldürüp Myrmidoneslerin[23] gemilerine

21 Akha ordusuyla Troya Savaşı'na katılan kahraman. Savaştan sonra ganimetin paylaşımındaki haksızlıklar sonucunda girdiği öfke nöbeti ve intiharı Sophokles'in Aias isimli oyununa konu olmuştur.

22 Troya Savaşı sırasında Troya kentinin kralı.

23 Akhilleus'un liderliğinde Troya Savaşı'na katılan halk.

kadar yaklaşacağım, fakat onlar gemileri yakmadıkça savaşa girmeyeceğim. Hektor ne kadar ateşli olursa olsun onu burada, gemilerimin yanında durduracağım," diye konuştuğu bölümde. Hippias,
d sence Thetis'in[24] oğlu, bilge Khiron'un elinde yetişmiş olan Akhilleus, boş konuşanlara karşı en büyük hakaretleri savurduktan sonra Odysseus'a gideceğini, Aias'a da kalacağını söyleyecek kadar unutkan mıydı sanıyorsun? Akhilleus'un bunu Odysseus'un saf bir adam olduğunu ve aldatmak söz konusu olduğunda kendisini nasıl yeneceğini bilerek yaptığını kabul etmiyor musun?

HİPPİAS: Seninle aynı fikirde değilim Sokrates! Akhilleus kendi saflığından düşüncesini değiştir-
e miş olmalıdır. Aias'la ve Odysseus'la farklı şekilde konuşmasının nedeni bu olsa gerek. Oysaki Odysseus, doğru da söylese yalan da, kötü niyetlidir.

SOKRATES: Bu durumda Odysseus, Akhilleus'tan daha iyidir.

HİPPİAS: Asla olamaz Sokrates! Bu hiç olacak iş mi?

SOKRATES: Neden? Biraz önce bilerek yalan söyleyenlerin bilmeden yalan söyleyenlerden daha üstün olduğunu kabul etmedin mi?

HİPPİAS: Sokrates! Nasıl olur da bilerek yanlış yapanların, kötü niyetle hileye başvuranların, bilmeden
372a suç işleyenlerden üstün olduğunu kabul edersin? Birisi bilmeden yanlış yapmışsa, yalan söylemişse ya da benzeri bir suç işlemişse, bu o kadar da büyük bir hata olarak kabul edilmez. Kanunlar

24 Akhilleus'un annesi. Yunan mitolojisinde oldukça güzel bir kadın olarak tanımlanan Thetis ile, Zeus ve Poseidon evlenmek istemişlerdi. Ancak doğacak çocuğun, babasından daha fazla öne çıkacağına yönelik inançtan ötürü tanrılar Thetis'in Kral Peleus ile evlenmesini istemişlerdi.

da bilerek suç işleyenlere karşı sert, bilmeden suç işleyenlere karşı daha yumuşak davranırlar.

SOKRATES: Hippias! Ben bilge insanlara bilmediğim b
konularda soru sorarken, konunun üzerinde fazlasıyla durduğumu söylemiştim. Meğer ne kadar da haklıymışım. Bu, sanırım benim tek yeteneğim. Diğer özelliklerim bir işe yaramaz. c
Hakikati bir türlü kavrayamıyorum. İspatı da burada: Tüm Yunanlılar tarafından tanınmış bir insanla karşılaştığımda bilmediklerim aklıma geliyor. Çünkü sizlerle anlaşabildiğim herhangi bir nokta yok. Bilgisizlik konusunda en iyi kanıt bilenlerle farklı düşünmektir. Ancak benim benzersiz bir yeteneğim var ve bu da beni kurtarıyor. Öğrenmekten asla sıkılmam, araştırırım, d
sorarım ve sorduklarıma yanıt verenlere şükran duyarım. Hiç kimseye karşı nankörlük etmedim. Öğrendiğim şeyleri kendim buldum da demedim. Bana ders verenleri ve bilmediğimi öğretenleri her zaman överim, onlardan bilgili insanlar şeklinde söz ederim ve öğrendiklerimi herkese aktarırım. Şimdi de seninle anlaşamı- e
yoruz. İkimiz farklı şeyler söylüyoruz. Ancak hatanın bende olduğunu biliyorum. Çünkü kendimden söz ederken, sözü zorlamamak için, neyse işte, ben neysem oyum... Fakat bence gerçek, söylediğinin tam tersi sevgili Hippias! Bence bilerek, isteyerek başkalarına zarar veren, haksızlık yapan, yalan söyleyen, insanları alda- 373a
tan veya kötülük yapanlar, bunları bilmeden yapanlardan daha iyidirler. Yine de bazen şimdi söylediğimin tersine düşündüğüm de oluyor. İki düşünce arasında gidip geliyorum, sanırım bu bilgisizlikten kaynaklanıyor. Şu anda da bir

şey beni bilerek kötülük yapanların bilmeden kötülük yapanlardan üstün oldukları düşüncesine inandırıyor. Çünkü biraz önce bilerek suç işleyenlerin bilmeden yapanlardan daha üstün oldukları sonucuna varmıştık. Artık yardım etmek ve ruhumu içinde bulunduğu bu zor durumdan kurtarmak zorundasın. Ruhumu cehaletten kurtarırsan, bedenimi bir hastalıktan kurtarmış olmaktan çok daha büyük bir iyilik yapmış olacaksın. Yalnız uzun uzadıya konuşursan, beni sıkıntımdan kurtaramazsın, çünkü bu durumda seni takip edemem. Ama biraz önceki gibi kısa kısa yanıtlar verirsen, bana çok büyük bir iyilik yapmış olursun. Sanırım bundan sana bir zarar gelmez. Apemantos'un oğlu Eudikos! Senden de yardım isteme hakkım var. Çünkü Hippias ile konuşmamı sen sağladın. Bana yanıt vermezse, ondan benimle konuşmasını rica et.

b EUDIKOS: Sevgili Sokrates! Hippias'ın sana yanıt vermekten kaçınacağını, bizi kendisine yalvartacağını sanmam. Böyle yaparsa en başta verdiği sözü tutmamış olur. Çünkü hiçbir sorudan kaçmayacağını söylemişti. Doğru değil mi Hippias? Bunu söylemiştin, değil mi?

HİPPİAS: Haklısın. Ama Eudikos! Sokrates söylenenleri karıştırıyor ve konunun içinden çıkılmaz bir hale gelmesine yol açıyor. Neredeyse insana kötülük yapmak istiyor diyeceğim.

SOKRATES: Sevgili Hippias! Bunu isteyerek yapmadığımdan emin olabilirsin. Öyle olsaydı kendimi aynı senin gibi bilge ve usta sayardım. Kusurumu bağışlamalısın. Zaten sen de istemeden kötülük yapanları hoş görmek gerektiğini söylemiyor muydun?

EUDIKOS: Evet Hippias, hoş görmelisin. Sokrates'in sorularına hem bizim hatırımız için hem de verdiğin sözü tutmak adına yanıt ver. c

HİPPİAS: Peki Eudikos, hatırın için yanıtlayacağım. Evet Sokrates, istediğini sor bana.

SOKRATES: Tamam Hippias. Biraz önce konuştuğumuz konuyu daha ayrıntılı bir biçimde incelemek istiyorum. Yani isteyerek kötülük yapan adam mı, yoksa istemeden yapan mı daha iyidir? Bunun için izleyeceğimiz yöntem en doğru yöntem olacaktır. Sence iyi atletler var mıdır?

HİPPİAS: Tabii ki vardır.

SOKRATES: Kötü atletler var mıdır? d

HİPPİAS: Onlar da vardır.

SOKRATES: İyi koşana iyi koşucu, kötü koşana kötü koşucu deriz, değil mi?

HİPPİAS: Evet.

SOKRATES: Hızlı koşamayan kötü koşucuysa, hızlı koşan iyi koşucudur.

HİPPİAS: Haklısın.

SOKRATES: O halde koşuda hızlı olmak iyi, yavaş olmak kötüdür.

HİPPİAS: Kuşkum yok.

SOKRATES: Kendi isteğiyle yavaş koşan mı daha iyi koşucudur, yoksa hızlı koşmak istemesine karşın hızlı koşamayan mı iyidir?

HİPPİAS: Kendi isteğiyle yavaş koşan daha iyidir.

SOKRATES: Peki koşmak kelimesinde bir iş yapmak anlamı var mıdır?

HİPPİAS: Vardır.

SOKRATES: Sadece iş yapmak anlamı mı vardır? Yoksa aynı zamanda sonuna gelinmiş bir iş anlamı da var mıdır?

HİPPİAS: O da vardır. e

SOKRATES: O halde kötü koşan kişi koşma konusunda kendisine iyi ün kazandırmayan kötü bir iş yapmış oluyor.

HİPPİAS: Evet kötü bir şey yapıyor.

SOKRATES: Yavaş koşana kötü koşucu diyoruz, değil mi?

HİPPİAS: Evet.

SOKRATES: O halde iyi bir koşucu, isterse kötü ün kazanmaya neden olan kötü bir iş yapabilir. Kötü koşucu ise bunu istemediği halde yapıyor demektir.

HİPPİAS: Haklı görünüyorsun.

SOKRATES: O halde koşuda, istemediği halde kötü koşan, isteyerek kötü koşan kadar iyi değildir.

HİPPİAS: Koşu söz konusu olduğunda verdiğin örnek doğru.

374a SOKRATES: Peki ya güreşte durum nedir? En iyi güreşçi kimdir? İsteyerek yenilen mi istemeden yenilen mi?

HİPPİAS: Sanırım istemeden yenilen.

SOKRATES: Güreşte yenmek mi yoksa yenilmek mi daha onur kırıcıdır?

HİPPİAS: Yenilmek.

SOKRATES: O halde güreşte onur kırıcı işi isteyerek yapan, istemeden yapandan daha iyidir, değil mi?

HİPPİAS: Haklı görünüyorsun.

b SOKRATES: Peki, diğer beden işlerinde durum nedir? Birbirine zıt durumdaki iki işi, yani hem güçlünün hem de zayıfın yapabileceği, hem onur kazandıran hem onur kırıcı olan işleri ancak beden bakımından daha güçlü olan yapabilir. Böyle bir adam kötü bir iş yapıyorsa bunu bilinçli olarak kötü yapar. Diğerinin, yani bedensel açıdan güçlü

olmayanın, kötü iş yapmasının nedeni, onun elinden daha iyisinin gelmemesidir, değil mi?

HİPPİAS: Evet, sanırım beden işleri söz konusu olduğunda böyle olmalı.

SOKRATES: Kuvvetli bir adam için ne dersin? Bedenini çirkin bir şekle sokmak, keyfine kalmıştır. Çirkin bir bedene sahip olanın ise istemediği halde bedeni çirkindir, değil mi?

HİPPİAS: Haklısın.

SOKRATES: O halde bedenin çirkinliği istemeden olduysa bu bir kusurdan kaynaklanır.

HİPPİAS: Doğru görünüyor.

SOKRATES: Ses için ne düşünüyorsun? Hangi ses daha güzeldir? Şarkı söylerken bilerek hata yapan mı bilmeden hata yapan mı? c

HİPPİAS: İsteyerek hata yapan daha iyidir.

SOKRATES: Diğeri çok kötüdür, değil mi?

HİPPİAS: Tabii ki.

SOKRATES: Peki sende iyi şeylerin mi yoksa kötü şeylerin mi bulunmasını tercih edersin?

HİPPİAS: Tabii ki iyi şeylerin bulunmasını isterim.

SOKRATES: Örneğin istediğin zaman topallayan ayakları mı yoksa, istemeden topallayan ayakları mı tercih edersin? d

HİPPİAS: İstediğim zaman topallayanları tercih ederim.

SOKRATES: Zaten topallamak ayakların bir kusurudur ve doğadan kaynaklanır, değil mi?

HİPPİAS: Evet.

SOKRATES: Uzağı görmemek de gözlerin bir kusurudur, değil mi?

HİPPİAS: Evet.

SOKRATES: Ne tür gözlerin olsun istersin? Dilediğin zaman iyi görmeyen, kusurlu gözler mi, yoksa istemediğin halde bunu yapanlar mı?

HİPPİAS: Tabii ki istediğim zaman kötü gören gözleri isterim.

e SOKRATES: O halde bedenin organları söz konusu olduğunda, istediğin zaman kötü işleyenleri tercih ediyorsun.

HİPPİAS: Evet.

SOKRATES: Kulak, burun, ağız, duyma organlarından herhangi birisi için de aynı karara varıyorsun. Hepsinde istemediğin halde kötü olanları kötü, istediğin zaman kötü olabilenleri iyi buluyor ve beğeniyorsun.

HİPPİAS: Öyle görünüyor.

SOKRATES: Tamam. O halde araç gereçlere geçelim. İstediğimiz zaman kötü iş gören aletler mi yoksa istemediğimiz halde kötü iş gören aletler mi daha iyidir? Örneğin istemediğimiz halde bizi yanlış yere götüren dümen mi yoksa istediğimiz zaman yanlış yere götüren dümen mi tercihindir?

HİPPİAS: Tabii ki istediğim zaman yanlış götüren.

SOKRATES: Yay, lir ya da flavta için de aynı şeyi söyleyebilir miyiz?

HİPPİAS: Tabii.

375a SOKRATES: O halde atlara geçelim. İstendiği zaman kötü yürütülebilen bir at, istenmediği halde kötü yürüyen bir attan daha iyi midir?

HİPPİAS: Elbette daha iyidir.

SOKRATES: Demek daha iyidir diyorsun.

HİPPİAS: Evet.

SOKRATES: O halde iyi bir atla insan, atın işi olan şeyi kötü yapabilir. Ama kötü bir atla, o şeyi istemediği halde kötü yapmak durumda kalır.

HİPPİAS: Haklısın.

b SOKRATES: Köpek ya da diğer hayvanlar için de aynı şeyi söyleyebiliriz değil mi?

HİPPİAS: Evet.

SOKRATES: Şimdi de insana geçelim. Bir okçu için hangi ruh hali daha uygundur? Oku istediği zaman hedefe göndermeyen bir ruh mu yoksa c
onu istediği halde göndermeyi başaramayan bir ruh mu?

HİPPİAS: İstediği zaman vurup, istediği zaman vurmayan.

SOKRATES: Demek böyle bir ruh okçuluk için daha iyidir.

HİPPİAS: Evet.

SOKRATES: Yani vurmak istemediği zaman vurmayan ruh, vurmak istediği halde vuramayandan daha iyidir.

HİPPİAS: Okçuluk için bu doğrudur.

SOKRATES: Hekimlikte durum nedir? İstediği zaman hastasının bedenine zarar verebilen hekim en bilgili ruha sahiptir, değil mi?

HİPPİAS: Evet.

SOKRATES: Peki kitara, flavta ya da diğer başka bilim- d
lerde üstün olan, her zaman istediği için kötülük yapabilen, güzel olana ve kurallara aykırı davranabilecek olan değil midir? Tüm bu kusurları istemediği halde yapan insan değersiz sayılmaz mı?

HİPPİAS: Haklı görünüyorsun.

SOKRATES: Bu durumda bizler kölelerimizin istedikle- e
ri zaman hata yapabilen ruhlara sahip olmalarını isteriz. İstemedikleri halde kötülük yapmalarını tercih etmeyiz. Çünkü birinci türdeki ruhlar çok daha fazla işe yararlar ve bu nedenle ikinci türdekilerden üstündürler.

HİPPİAS: Evet.

SOKRATES: Kendi ruhumuzun da mümkün olduğunca iyi olmasını istemez miyiz?

HİPPİAS: İsteriz.

376a SOKRATES: O halde bizim ruhumuz da istediği için kuralların dışına çıkabiliyorsa, bunu istemeden yapmasından daha iyi olacaktır, değil mi?

HİPPİAS: Ama Sokrates, bilerek kötülük yapanların bilmeden yapanlardan daha iyi olduklarını kabul etmek biraz garip olacaktır.

SOKRATES: Ne yapalım? Düşüncemizin sonunda bunun böyle olduğunu görmedik mi?

HİPPİAS: Seni bilemiyorum ama ben bunu kabul edemeyeceğim.

b SOKRATES: Gerçekten mi Hippias? Oysaki ben aynı sonuca ulaştığımızı düşünüyordum. Sen şu soruya da yanıt ver: Adalet ya bir güçtür ya da bir bilgidir ya da hem bir yetenek hem de bir bilgidir, değil mi?

HİPPİAS: Evet.

SOKRATES: Adalet ruha ait bir yetenekse en yetenekli ruh aynı zamanda en adil ruhtur. Böyle olmalı çünkü biraz önceki konuşmamızda böyle olduğunu kabul etmiştik.

HİPPİAS: Evet, kabul etmiştik.

SOKRATES: Adalet bir bilgiyse en bilge ruh en adil olanıdır. En bilgisiz olanı da en adaletsiz olandır, değil mi?

HİPPİAS: Evet.

c SOKRATES: Adalet hem bir yetenek hem de bir bilgiyse, bu durumda her ikisine de, yani hem yeteneğe hem de bilgiye sahip olan en adil, bunlara sahip olmayan da adil olmayan insandır, değil mi?

HİPPİAS: Haklı görünüyorsun.

SOKRATES: Biraz önce en yetenekli, bilgili ruhun en iyi, herhangi bir işte her istediğini yapabilenin, yani hem

güzel olanı hem de güzel olmayanı yapabilenin en uygun ruh olduğunu kabul etmiştik, değil mi?

HİPPİAS: Evet.

SOKRATES: O halde böylesi bir ruh güzel olmayan d
bir şey yaptığında bunu becerisiyle ve isteğiyle yapıyor. Zaten böyle işler, yani güzel ve güzel olmayan işler ya da sadece bunlardan biri adaletin ürünleridir.

HİPPİAS: Öyle görünüyor.

SOKRATES: Ayrıca haksızlık yapmak kötüdür, haksızlık yapmamak ise iyidir.

HİPPİAS: Evet.

SOKRATES: Bu nedenle en yetenekli ve iyi ruh, haksızlık ettiğinde bunu isteyerek yaparken, kötü ruh bunu istemeden yapacaktır.

HİPPİAS: Evet, dediğin gibi olacak.

SOKRATES: Bir insanın ruhu iyiyse kendisi de iyidir, ruhu kötüyse kendisi de kötüdür.

HİPPİAS: Evet.

SOKRATES: Bu durumda isteyerek haksızlık yapmak iyi insanın, istemeden haksızlık yapmak da kötü insanın işidir. Çünkü bir insanın ruhu iyiyse kendisi de iyidir.

HİPPİAS: Sanırım haklısın. e

SOKRATES: O halde Hippias! İsteyerek kötülük yapan, güzel olmayan ve haksız işler yapan kişi, elbette böyle bir insan varsa, iyi insandır.

HİPPİAS: İşin doğrusu Sokrates, bu düşünceni kabul edemem.

SOKRATES: Hippias! Zaten kendim de bunu kabul etmiyorum. Ancak araştırmamızın sonunda birlikte bu sonuca ulaştık. Daha önce de söylediğim gibi, bu konularda kafam karışıyor. Bazen başka, bazen başka bir şekilde düşünüyorum. Benim gibi

cahil insanların böylesi konularda kafa karışıklığı yaşamasında şaşırılacak bir şey yok. Ama sizin gibi çok değerli insanların düşüncelerinin sürekli olarak değişmesi karşısında endişeleniyorum. Çünkü bizimle sizin aranızda bir fark olmazsa, aklımız karıştığında sizin yanınıza geldiğimiz zaman bir sonuç elde edemeyiz ve kararsızlıklarımızdan bir türlü kurtulamayız.

KAYNAKLAR

Anderson, H., *The Argument of Plato*, London, 1935.

Annas, J., *An Introduction to Plato's Republic*, Clarendon Press, Oxford, 1988.

Aristoteles, *Metafizik*, Çev. A. Arslan, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1996.

Barker, E., *Greek Political Theory*, Methuen, London, 1964.

Barnes, J., *The Presocratic Philosophers*, Routledge and Kegan Paul, London, 1982.

Bluck, R. S., *Plato's Life and Thought*, London, 1949.

Brandwood, L., *A Word Index to Plato*, Leeds, 1976.

Brandwood, L., *The Chronology of Plato's Dialogues*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990.

Bréhier, E., *Histoire de la Philosophie*, vol. 1, *Antiquité et le Moyen-Age*, PUF, Paris, 1983.

Brommer, R., *Eidos et İdea. Étude sémantique et chronologique des œuvres de Platon*, Assen, 1940.

Brun, J., *Platon et L'Académie*, Paris, 1960.

Cevizci, A., *Sokratik Diyaloglarda Yöntem* (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara, 1984.

Cevizci, A. (Der.), *Platon Felsefesi Üzerine Araştırmalar*, Cilt 1: İdealar Kuramı, Ankara, 1989.

Cevizci, A., *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, 4. Baskı, Asa Kitabevi, Bursa, 2007.

Coplestone, F., *A History of Greek Philosophy*, 5th edit., Burns Oates and Washbourne Ltd., London, 1966.

Dherbey, G. R., *Les Sophistes*, PUF, Paris, 1985.

Eflatun, *Büyük Klasikler: Eflatun I*, Hürriyet Yayınları, İstanbul, Ocak, 1974.

Eflatun, *Büyük Klasikler: Eflatun II*, Hürriyet Yayınları, İstanbul, Ocak, 1975.

Eralp, H. V., *Platon I*, Hayatı, Eserleri, Sokratik Diyaloglar, İstanbul 1953.

Frazer, J. G., *The Growth of Plato's Ideal Theory*, New York, 1930.

Friedlander, P., *An Introduction to Plato* (Trans. by H. Meyerhoff), New York, 1958.

Furley, D. J., "Homer", *The Encyclopedia of Philosophy* (Ed. by P. Edwards), Vol. 4, Macmillan Comp., New York, 1967, s. 61-63

Gould, T., *The Ancient Quarrel Between Poetry and Philosophy*, Princeton University Press, Princeton, 1990, s. 35.

Görgemanns, H., *Platon*, Heidelberg, 1994.

Griswold, C., "Platon on Rhetoric and Poetry", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Ed. by E. N. Zatla), http://plato.stanford.edu / archives / fall 2005 / entries.

Grube, M. A., *The Trial and Death of Socrates*, Indianapolis, 1975.

Guthrie, W. K. C., *Socrates*, Cambridge University Press, Cambridge,, 1971.

Guthrie, W. K. C., *A History of Greek Philosophy*, vol III, *The Fifth Century Enlightenment*, Cambridge University Press, Cambridge, 1969.

Güzey, K., "Platon Felsefesinin Toplumsal Kökleri" *Felsefe Dergisi* 1 (1988), s. 11-24.

Hare, R. M., *Plato*, Oxford University Press, Oxford, 1982.

Havelock, E. A., *A Preface to Plato*, Harvard University Press, Cambridge, 1982.

Hintzen, B., *Das Partizip Praesens in Ciceros Reden unter Einbeziehung des Partizip Perfekt der Deponentien*, Münster-New York, 1993.

Irwin, T., *Plato's Ethic*, Oxford University Press, New York, 1995.

Jaeger, W., *Paideia: The Ideals of Greek Culture* (Trans. by G. Highet), 3 vols., New York, 1934.

Karasan, M., *Eflatun'un Devlet Görüşü*, MEB, İstanbul,1947.

Kerferd, G., "Hippias", *The Encyclopedia of Philosophy* (Ed. P. Edwards), 4th Vol., MacMillan Comp., New York, 1967, s. 5-6.

KÇAK; Klasik Çağ Araştırmaları Kurumu, Sempozyum II, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985.

Kraut, R. (Ed.), *The Cambridge Companion to Plato*, Cambridge University Press, Cambridge, 1992.

Laertios, Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri* (Çev. Candan Şentuna), YKY yayınları, İstanbul, 2003.

Ledger, G. R., *Re-Counting Plato: A Computer Analysis of Plato*, Oxford University Press, New York, 1990.

Levinson, R. B., *In Defense of Plato*, Cambridge, 1953.

Liddle, H. G. – Scott, R., *Greek Lexicon*, Revised Edition by H. Stuart Jones, Oxford, 1973.

Macdowell, D., *The Law in Classical Athens*, Ithaca, 1978.

Mansion, S., *Le Jugement d'Existence chez Aristote*, Louvain, 1972.

Maranhao, T. (Ed.), *The Interpretation of Dialogue*, Chicago University Press, Chicago, 1990.

Most, G. W., "Hesiod", *Routledge Encyclopedia of Philosophy*(ed. by E. Craig), Routledge, New York, 2000, s. 351.

Most, G. W., "Homer", *Routledge Encyclopedia of Philosophy* (ed. by E. Craig), Routledge, New York, 2000, s. 361.

Murray, P., *Plato on Poetry*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996.

Nadaff, R. A., *Exiling the Poets: the Production of Censorship in Plato's Republic*, University of Chicago Press, Chicago, 2002.

Paksüt, F., "Platon'da Ahlak ve Eğitim", *KÇAK* II, s. 78-93

Peters, P. E., *Grek Felsefesi Terimleri* (çev. H. Hünler), Paradigma Yayınları, İstanbul, 2004.

Platthy, J., *Plato. A critical Biography*, Santa Clauss, 1990.

Platon, *Œuvres Complètes* (Traduction par V. Cousin), 12 cilt, Paris, 1922-40.

Platon, *Devlet* (Çev. S. Eyüboğlu- M. A. Cimcoz), İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2010.

Platon, *Sokrates'in Savunması* (çev. A.Cevizci), Sentez Yayınları, Bursa, 2008.

Platon, *Mektuplar* (Çev. F. Akderin), Say Yayınları, İstanbul, 2010.

Platon, *Yasalar* (Çev. C. Şentuna – S. Babür), Ara Yayıncılık, İstanbul, 1988.

Rosen, S., *The Quarrel Between Philosophy and Poetry*, Routledge, Chapman, and Hall, New York, 1988.

Ross, D., *Plato's Theory of Ideas*, Oxford University Press, Oxford,, 1951.

Santas, G. X., *Socrates: Philosophy in Plato's Early Dialogues*, Routledge and Kegan Paul, London, 1979.

Saunders, T. J., *Introduction to Ion*, Penguin Books, London, 1987.

Shorey, P., *The Unity of Plato's Thought*, Chicago University Press, Chicago, 1903.

Shorey, P., *What Plato Said?*, Chicago University Press, Chicago, 1933.

Stenzel, J., *Plato's Method of Dialectic* (trans. by D. J. Allan), New York, 1973.

Taylor, A. E., *Plato: The Man and His Work*, 7th edit., London, 1971.

Vlastos, G., *Studies in Greek Philosophy*, II. *Socrates, Plato and Their Tradition* (Ed. by D. W. Graham), Princeton, N.J., 1995.

Vogel, C. J. de, *Rethinking Plato and Platonism*, Leiden, 1986.

Wedberg, A., "İdealar Kuramı", *Platon'un Felsefesi Üzerine Araştırmalar*, cilt 1. *İdealar Kuramı* (der. A. Cevizci), Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990.

Zeller, E., *Grek Felsefesi Tarihi* (çev. A. Aydoğan), Say Yayınları, İstanbul, 2004.

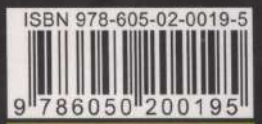
Platon, hiç kuşku yok ki düşünce tarihinin en önemli ve etkili filozoflarından biridir. Felsefenin kurumsallaşmasına ve felsefede yazılı geleneğin oluşmasına katkıda bulunmuş, iki dünyalı metafiziğiyle bütün bir Ortaçağ düşüncesini belirleyecek olan idealist felsefe geleneğinin başlatıcısı olmuştur. Hıristiyan Ortaçağ felsefesine ve İslam düşüncesine etkisi bakımından da ayrıca önem taşıyan Platon, düşünce tarihi boyunca tartışılan tüm problemleri yüzlerce yıl öncesinden ele almış ve ilk büyük felsefi sistemi inşa etmiştir.

Platon'un gençlik diyaloglarından birisi olan *Küçük Hippias*'ın ana konusu "bilerek mi yoksa bilmeden mi kötülük, adaletsizlik, haksızlık yapmanın daha iyi olduğu"dur. Platon, *Küçük Hippias*'ta da hocası Sokrates'i tanıtmak amacıyla ele aldığı diğer Sokratik diyaloglarda olduğu gibi kendi görüşlerini ortaya koyar.

Hitabet yeteneği güçlü, ikna sanatında oldukça başarılı olan ve Homeros'a gönderme yaparak "düşündüğünü saklayan ve düşündüğünden farklı şekilde konuşan bir insandan, Hades'in kapıları kadar nefret ederim" diyen Hippias, Eudikos ve Sokrates diyaloğun aktörleridir. Bir konuda doğru dürüst yalan söyleyebilmek için, konunun bütün detaylarının bilinmesi gerektiği, dolayısıyla "bilerek yalan söyleyenin, bilmeden yalan söyleyenden daha üstün olduğu" konusu diyalog boyunca Sokrates'in erdem anlayışıyla çelişse de, "sofistçe çürütme"nin başarılı örneklerinden biri olarak yerini alır.

ISBN 978-605-02-0019-5

SAY YAYINLARI

5 TL

online satış:
www.saykitap.com